

Väittelyä

Vastinetta Erkki Itkoselle

Pidin varmana, että ERKKI ITKONEN tulisi vastaamaan kirjoitukseeni »Lokatiivista ja genetiivistä ym.», ja hyvä, että vastaus tuli jo samaan Virittäjän numeroon (3. vihko, ss. 308—319), jossa kirjoitukseni julkaisiin. Lukijan on helppo tutustua samalla kertaa kumpaankin ja vertaillen lukea kirjoitukseni uudestaan, jos haluaa. Ajattelin aluksi luopua uudesta puheenvuorosta, mutta kun Erkki Itkonen tuo esiin myös jotain uutta, lienee minunkin velvollisuuteni tarttua vielä asiaan. Polemiikista sitä paitsi yleensä on hyötyä tieteelle, eikä sitä ole syytä kiusallisuudenkaan uhalla välttää.

Erkki Itkosen mukaan olisi (ks. s. 310) liivin *a-*, *ä-*vartalosisissa sanoissa (*ä-*vartaloita ei kyllä liivissä olekaan, tuskin on koskaan ollut) genetiivin *n* säilynyt sellaisissa tapauksissa kuin *sie kõränd um izän* 'se talo on isän' ja sen vuoksi, että »tässä asemassa ko. taivutusmuodolla on attribuuttiin verrattuna itsenäisempi asema lauseessa ja sen päätteellä vastaavasti tärkeämpi tehtävä funktion ilmaisijana.» Tällainen näkökohta ei ole uusi, toki aina tärkeä muistaa. Olen soveltanut sitä aina tutkimuksissani, paitsi nimenomaan loppuvokaalin kohtaloon alkup. lokatiivissa, myös esim. vepsän genetiivin säilyneeseen loppu-*n*:ään, joskin tämä-*n* on tärkeystään huolimatta ja sekaannusta syn-

nyttäen kadonnut yleensä liivistä ja virostaikin, vain joskus se on lausefoneettisista syistä säilynyt. Muoto liivissä olisi sattunut yhteen datiivien kanssa (*izän* 'isällä, isälle' jne.), ja siitä olisi liivin datiivi saanut Itkosen mukaan läpeensä myös genetiivimerkityksensä.¹ Kieltämättä huomionarvoinen näkökohta ja varteenotettavakin, jos edes pitäisi paikkansa Itkosen väite, että »liivin datiivi on ims. kielten kaasusysteemissä yksinäinen ilmiö» (s. 311). Kyllä se on hyvin verrattavissa suomen datiivi-genetiiviin (*Jumalan kiitos, minun on nälkä* jne.), jolla on paljon laajempi käyttö vanhassa kirjasuomessa ja juuri liivin datiivi-genetiivin mukainen.² Eikä — se huomattakoon — mikään äänne-*seikka estä yhdistämästä sitä liivin »genetiiviin», sie kõränd um izän, vrt. kiitos Jumalan.* Jos liivissä tällaisissa tapauksissa genetiivin *-n* (onko tässä kysymys genetiivistä, siitä alempana) on tärkeän funktionsa vuoksi säilytetty, niin kysyä kuitenkin sopii, miksi sitä ei säilytetty tai palautettu läpeensä genetiiviin (*izä kõränd 'isän talo'*), vaikka selvyys olisi sitä yhtä hyvin vaatinut, niinkuin *n* on palautettu esim. vepsässä, paitsi monikossa, jossa se häiriötä synnyttämättä pääsi katoamaan (ja samoin myös lapissa, jossa monikon genetiivissä *n*:ää muka ei olisi koskaan ollutkaan!) En edelleenkään näe pa-

¹ Kyllä jo Lauri Posti on viitannut (Grundzüge s. 282) samaan sekaannusmahdollisuuteen, joskaan hänellä ei ole vastaavanlaista esimerkkiä. Minä puolestani (Virittäjän kirjoituksessani s. 299) olen sanonut, että datiivin käyttö säilyi, koska merkitykseltään osaksi samanlainen genetiivi kadotti *n*:nsä ja olisi joutunut usein nominatiivin kaltaiseksi.

² Olen epäillyt samaa vepsästäkin: *ukon ja vodeŷ tul'dhe* 'ukolle jo ikää karttui, »vuodet tulivat»' (LTVM s. 237).

rempaa selitystä, kuin että alkuperäinen hyvin monifunktionen lokatiivi on liivissä säilyttänyt genetiivifunktionsa. Ja miten ilmeistä on genetiivin kehittyminen – mainittakoon se jo tässä yhteydessä adjektiiviksi –, siitä Itkonen antaa (s. 313) lisätodistuksen. Hän kääntää minun esittämäni eteläläpin essiivin lauseessa *mañhe ñaHkeren* ('ich bin müde') adjektiiviksi ('minä olen uninen'). Voipa niinkin olla. Eteläläpissa ovat yksikön essiivi ja genetiivi yleensä samanasuiset, ja genetiivillä on myös adjektiivin merkitys.³ Ja tuo genetiivin päätteen adjektiivinen funktio se on tutkijoita säikäyttänyt niin, että genetiivin *n*:stä on pitänyt tehdä alkuperäinen erikoinen possessiivadjektiivin johdin, koko genetiivin lähde. Onhan sekin suuri myönnytys, että Erkki Itkosenkaan mukaan (hän seuraa tässä Ravilaa) genetiivin ja instruktiivin syntaktiset k ä y t ä n n ö t eivät vastusta ajatusta näiden muotojen palauttamisesta alkup. lokatiiviin (ks. kirjoitustani s. 298). Vain nuo kiekuraiset äännesuhteet estävät, kun loppuvokaalin katoamista ja säilymistä ei ymmärretä tai ei olla ymmärtävinään.

Palaan vielä liiviin. Seurasin Itkosta lähtiessäni siitä, että *še kõränd um izän* sisältää genetiivin ja että *izä kõränd* painottoman attribuuittiasemansa vuoksi kadotti *n:n*, koska siten sain hänet johdatetuksi myöntämään lausepainsuhteiden tärkeyden ja epääänneläisiltä näyttävien muotojen synnyn, mitä näkökohtaa ei ole otettu huomioon attribuuittiasemaan joutuneen lokatiivin loppuheittoisuutta arvioidessa, vaan on genetiivi pidetty lokatiivista erillään, vaikkakin on myönnetty, etteivät merkitykset ole esteenä, vain »muoto». Minä olen kuitenkin pitänyt (Hauptzüge s. 58) mainittua *izän*

muotoa äänneläisilisenä datiivina, viitaten vastaavassa asemassa olevaan muotoon *mi'nñän* (<*minuna*) 'minulla, minun'. Olisin voinut lisätä sellaisia esimerkkejä kuin *še um lapsän, su'ddän*, 'se on lapsen, suden', jotka niinkään ovat datiiveja; genetiivi on *mi'n, laḡs, s'uD* eikä niiden käyttö olisi mitään epäselvyyttä aiheuttanut. Niin että tuo *izän* ei kelpaa genetiivin rudimentiksi.

Väittäessään liivin datiivi-genetiiviä myöhäsyntyiseksi Itkonen vetoaa (s. 311) Liivimaan Salatsin kuolleeseen liiviin, jonka rippesissä Sjögren on todennut datiivi-genetiivin päätteen tilalla vain *l:n*: *ana minnel* 'anna minulle', *täma om lapstel anab ama völd* 'hän lapsillensa (vir. *oma lastele*) antaa kaiken vallan', *tämmel om juks ämmi raamd* 'hänellä (vir. *temal*) on yksi ainoa kirja', *miili pinnel om jalad salaskeds* 'millä koiralla (vir. *koiral, penil*) on jalat ammuttu poikki', jne. »Tällaisien käytäntöjen selittäminen virolaisuusiksi tai muuten sekundäärisiksi olisi nurinkurista», väittää Itkonen (s. 310). Miten nurinkurista? Jokainen liiviä tutkinut ja viroa ymmärtävä tietää, millainen *se k a m u r r e* oli Pärnumaan miltei välittömässä naapurudessa puhuttu Salatsin kuollut liivi, ja nuo kaikki Itkosen jatkoksi luettelemat esimerkit ovat miltei läpeensä viron *l*-adessiivilla tai *le*-allatiivilla sujuvasti käännettävissä, eikä »venäjän vaikutuksesta» saata olla puhettakaan. Ja jos nuo *l*-adessiivit (ja allatiivit) olisivat Salatsin murteessa datiivi-genetiivin funktioissa omapohjaisiakin, niin eiväthän ne suinkaan todistaisi sitä, että Kuurinmaan liivissä *-n* (<*-na*) olisi ne syrjäyttänyt (siellä *-l* esiintyy vain paikallisuutta, aikaa ja toimintaa ilmaisevana, *lovä, lovälD, lo'uvöl* 'sängyssä, sängystä, sängylle', *päval* 'päivällä', *vaddäl* 'nuotalla' jne.) Jos Kuurinmaan elä-

³ Hämmästyttävämpää on, että Itkonen ei hyväksy (s. 313) edes eteläläpin käännöstäni *man beijen* 'minä päivänä', vaan oikeampaa kuuluisi olevan verrata vastaavaan tseremissin ajan ilmaukseen 'minä päivänä', jossa samainen *-n* pannaan edustamaan genetiiviä. (Entä unkarin *ezen a napon?*), Kyllä lokatiiviparka joutuu ahtaalle, jos tuollaisiin selityksiin uskotaan. Puuruisi vielä, että suom. murt. *min päivän* 'minä päivänä' pantaisiin genetiiviksi. En kajoa lähemmin Itkosen arveluihin obinugriilaisten kielten mahdollisista sekundäärisistä, »epäperäisistä» loppuvokaaleista (s. 314), kun vertailuun vedetään sellaisia tapauksia kuin suom. murt. *nyty, nytes, mule, oni, one, ono* tai jokin lapin pronomini, joissa vokaalilisäkkeillä on varsin läpinäkyvä aiheuttajansa.

vässä liivissä olisi ollut nykyisten datii-
genetiivimuotojen asemesta **mi'nnōl*, **pi'nnōl*,
**izd̄l* jne., eivät ne hevin olisi hävinneet.
Valtaosan Salatsin vastaavista esimerkeistä
muodostavat *minnel*, *sinnel* (*sinnul*) pronomi-
nit, vir. *minul*, *sinul*, kielessä etualalla olevat
sanat, niin että juuri niistä on lainaus voinut
lähteä liikkeelle ja laajentua käytössään epä-
selviinkin funktioihin. Jos on oikea Sjögrenin
käännös (Liv. Gramm. s. 303) *Mina ne
kougil k'uzub, ku sie puol lopub* 'Ich werde so
lange fragen, bis diese Seite zu Ende ist'
(Kuurinmaan liivissä *kōgin*), niin siinä on *l*
tunkeutunut *n:n* paikalle, sillä eihän in-
struktiivissa *l:ää* ole ollut.

Ei Salatsin murre ole mitään kantaliiviä,
pikemmin rappeutunutta liiviä, jota Sjögre-
ninkään aikana ei enää kunnolla hallittu.
Ja jos uskoisimmekin, että puheena oleva *l*
ei ole ainakaan mitään nuorta lainaa virosta,
niin on muistettava, että kaikissa kielissä
on jyrkästikin eroavia murteita, jotka eri
tavalla ovat säilyttäneet vanhoja piirteitä.
Mutta naapurikielen viron vaikutushan on
Salatsin liivissä mullistanut yksin liivin aste-
vaihtelemattomuuden (esim. edellä *anab*,
jalad, liiv. *ānab*, *jālgad*), vai onkosiinäkin
olevinaan vanhaa ja alkuperäistä?

Mitä sitten tulee lätin vaikutukseen, jota
Itkonen pitää »todennäköisenä»⁴ selityksenä
(s. 311), niin olen senkin, kuten jo Sjögren ja
minun jälkeeni Posti, ottanut huomioon
(Hauptzüge s. 59), päätyn kielteiseen tulok-
seen (lätissä datiiivin päätte on *-am*, eivätkä
ainakaan semmoiset kuin liiv. *tā'm ē'dān*,
'tänä ehtona', lät. *tan vakaran* yms. voi olla
liivissä lainaa). Lättihän on saanut koko kie-
lenrakenteeseensa hyvin paljon perintöä lii-
vistä, ja vain baltologien tehtävänä olkoon
yrittää sen tarkkaa erittelyä. Tulos ei vai-
kuta ratkaisuun, sillä todisteita lokatiivin

genetiivifunktioista on liivin ulkopuoleltakin
riittämiin.

Erkki Itkosen pateettinen passus yhteen-
vedossa s. 314: »Kuurinmaan liivin *n*-datii-
via käsitellessään Kettunen tekee kautaltaan
väärä johtopäätöksiä.» Hyväkin liivin ja
itämerensuomen tuntija!

Asiasta toiseen. Kun paheksuin sitä, että
Erkki Itkonen ei ollenkaan ollut viitannut
tutkimukseeni Die Herkunft des Termina-
tivs, Genetivs, Instruktivs und Komitativs,
joka ilmestyi 1956, niin nyt tulee (s. 308)
outo puolustus: minun kantani kuuluu käy-
vän ilmi jo siitä TAULIN tutkimuksesta (FUF
XXXII), johon »kehotan lukijaa tutustu-
maan». Minun mainittu tutkimukseni ilmes-
tyi paljon aikaisemmin, ja jos *s i i h e n* olisi
alamuistutuksessa viitattu, olisi käynyt ilmi
niin Taulin kuin muiden (myös JOHANNES
ANGEREN) kanta, jotka ovat pitäneet gene-
tiivin syntyä lokatiivista täysin mahdollisena,
eikä olisi tarvinnut »polemikoida» minunkin
nimeni mainitsemalla sen enempää, kuin
noilla muutamilla riveillä on tehty. Enkähän
minä omaa kantaani ollut esittänyt — muuta
kuin viittauksenomaisesti — ennen kuin mai-
nitussa tutkimuksessani, jossa tätä kysymystä
olen käsitellyt laajemmin kuin muut sitä
ennen.

Samanlaista ylickkaisuutta — vai mitä
lienee — osoittaa toinen tapaus, jota nyt
puolustellaan yhtä kömpelösti (s. 316). Pai-
nosuhteita käsitellessään olisi Erkki Itkosen
toki luullut viittaavan minun lapista teke-
miini havaintoihin siinä spesiaalitutkimuk-
sessaan, jonka hän on julkaissut suomeksi,
saksaksi ja unkariksi (ks. minun kirjoitustani
s. 304). Laiminlyöntiään hän perustelee
sillä, että on epäillyt minun havaintoni paik-
kansapitävyyttä. Onko rehellistä? Tarkat-
koon nyt lukija, mitä Itkonen itse tunnustaa

⁴ Saksankielisessä referaatissa (s. 320) ja 'offenbar» (ilmeisesti). Samoin Sjögrenin kanta varmana, vaikka se oli varovainen: »vielleicht in Nachbildung des lettischen Sprachgebrauches» (Liv. Gramm. s. 74). Ei lätin datiiivin käyttö ole läpeensä samanlainen kuin liivin (ks. Endzelin, Lett. Gramm. §§ 410—425), eikä sitä voi palauttaa päätteeseen *-na*, kuten liivin datiiivi on palautettava. Se ei liioin ole nykymuodoltaan sama. Kyllä *-m* olisi jaksettu liivissä säilyttää, esiintyyhän sitä siellä sanan lopussa muutenkin (*sidam*, *kvevam* jne.).

— ja osittain tunnusti jo tutkielmassaan — muiden tutkijain ennen minua tekemistä havainnoista: korko on usein toisella tavulla, jos siinä on pitkä vokaali tai jos tavu on umpinainen, ja »sinänsä ei olisi ihme, vaikka jossakin norjanlapin alamurteessa umpinaiselle toiselle tavulle sattuva musikaalinen aksentti olisi voinut viedä mukaansa myös dynaamisen.» Minä olen tämän »ihmeen» pannut merkille paitsi Sodankylän Purnumukassa, myös silloin tällöin Utsjoella ja — väittäköön Erkki Itkonen mitä hyvänsä — myös Inarissa (tosin aivan lyhyellä tutkimusmatkalla siellä), ja olen julkaissutkin havaintoni Virittäjässä 1949 (Astevaihtelun salaisuus, s. 69—75). Enontekiön lapista ja eteläläpin murteista en kuullut siitä jälkeään.⁵

Kun valitin sitä, ettei unkarilaisen ELEMÉR MOÓrin tutkimusta täällä ole huomattu, niin saan nyt kuulla (Itkonen s. 316): »Kyllä muuten minäkin olen Moórin tutkielman lukenut ja sitä melko laajasti arvostellutkin (FUF XXX II, Anz. 67—73).» Mainittu FUF:n vihko ainakin minulle lähetettiin vasta näinä päivinä (marraskuussa 1957). Arvostelussa (s. 67) moititaan Moória »eräänlaisista kritiikkittömyydestä» (gewisse

Kritiklosigkeit). Kuuluneeko siihen se, että hän katsoo alkuperäisen suom.-ugr. kielten aksentin olleen horjuva (»Offenbar nach alten Theorien, ganz ohne Begründungen» sanoo Itkonen) ja kieltää aivan jyrkästi — sanokaamme Paavo Ravilan tapaan — urallilaisen astevaihtelun. Toisaalta arvostelijalla on kiitostakin (kuten jo Virittäjässä s. 315) siitä, ettei Moórin mukaan astevaihtelu olisi permiläisissä ja ugrilaisissa kielissä hevin voinut säilyäkään. Sanoisin tähän tuolla Itkosta ärsyttäneellä »patenttilauscella»: epämääräistä teoriointia. Kyllä j ä l k i ä pitäisi näkyä, jos edellytetyn kaltaista astevaihtelua olisi ollut. Huvittavaa, että selostaessaan mainitussa FUF:n vihkossa s. 57 KNUT BERGLANDin tutkimusta »L'alternance consonantique date-t-elle du lapon commun?», jossa mm. eteläläpin avulla todistellaan astevaihtelemattomuuden alkuperäisyyttä lapissa, Itkonen kuitenkin takertuu eteläläpin sanaan *jiifda* 'Morgen', joka hänen mielestään näyttää olevan juuri mainitunlainen rudimentti, »eine deutliche Spur von einem Stufenwechsel». Bergland pitää sanaa pohjoisempaa tulleenä lainana (niitähän on eteläläpissa suuri määrä, ja tuon muodon

⁵ Viime kesänä tein lyhyen matkan lappiin ja totesin Purnumukassa erään talon vanhalta emännältä juuri samanlaista korostusta, kuin 1939 olin kuullut, vaikka en täysin säännöllisesti, kielenoppaaltani Aslak Peltovuomalta. Erikoisesti kiinnitti huomiotani, että emäntä sanoi *kāma* (musikaalinenkin aksentti toisella tavulla) ja monikkoa ('kengät') kysyessäni *kā·pmakaHt* (Aslakilta olin merkinnyt päinvastaisen korostuksen). Vein Aslakin Sodankylän kirkolle (lähempänä ei ollut sähköä) ja sanelutin hänellä magnetofoniini kymmenkunnan sanaa yksikköineen ja monikkoineen, jotkut muissakin sijoissa. En kuitenkaan saanut odottaamani tulosta, kenties senkin vuoksi, että itse painotin suomalaisen sanan ensi tavua, jotta en vain johtaisi sanelijaa jäljitteilyyn. Annoin hänen vapautua jännityksestään (hän pelkäsi, ettei voisi kääntää muotoja äkkiä lapiksi) ja panin hänet kertomaan Tuuntsan-retkestämme, karhun pyynnistä ja muusta, minkä hän tekikin vaivattomasti. Siinä meni pari tuntia, ja sen jälkeen mies oli niin väsynyt, etten voinut enää palata sanakyselyihin, kuten olim aikonut. Hän valitti myös suomalaisten parissa paljon liikuttuaanliikaa 'unohtaneensa» puhuakseen lappia niinkuin nuorempana. Olkoon tämä epäonneni lohdutuksena Erkki Itkoselle, jolle olin korvin kuulakvaksi aikonut näyttöet esittäen, mutta ehkä hänelle ja muille lapin tutkijoille on muuta hyötyä Sodankylän ja edellisen kesän eteläläpin magnetofoninauhoistani; en niitä itseäni varten ole hankkinutkaan. On lapin magnetofoninäytteitä muillakin ja toivottavasti työ jatkuu; otettakoon vain esiin myös yksityisiä sanoja paradigmoineen, sillä yhdenjaksoisessa puheessa ei tällainen korostus tule kuuluviin, jollei vilauksittain, lyhyissä lauseissa. Puheessa on paino ja koron juoksumuoto toinen kuin sanoja yksitellen äännettäessä, eikä teoreettisesti ajatellen ole mielestäni mahdotonta, että jo varhaisessa kantakielessä, jossa sana tai pari saattoi korvata nykyistä lausetta (virkettä), jonkinlainen »Sinnbetonung» sattui myös toiselle tavulle. Missä on ollut toisen umpitavun painousta (vaikka se myöhemmin olisi hävinnyt), siellä on ensi ja toisen tavun rajalla ollut ainakin jonkinlaista »astevaihtelua».

hiukan epä-äänneleillinen asukin viittaa lainaan, jollaisissa sattuu usein pieniä tai suuriakin äännekompastuksia), mutta Itkoselle tämä luonnollisin selitys ei kelpaa, se kun vastustaa hänen omaa mieliteoriaansa.

Saanan tässä yhteydessä muistuttaa, että esim. vatjassa astevaihtelu on myöhään laajentunut: *aisa*, gen. *aizā*, *perzaz*: *persā*, *laiska*: *laizgā*, *mussa* (<musta): *musā*, *nahka*: *nahgā*, *matka*: *madgā*, murteittaista mukautumista vieläpä *ärtsä* (<härkä): *är_džā*. Siementä on ollut riittävästi kasvulle, vaikkapa—kuten Paavo Ravila on ajatellut—koko astevaihtelu olisi saanut alkunsa geminaattaklusiilin astevaihtelusta. Vepsä omassa murkassaan on jäänyt miltei kokonaan tunnetun ulkopuolelle, niinkuin käsittääkseni etelälappi omalla kulmallaan.

Toinen puhuva esimerkki on konsonanttien geminaatio (*makkaa*, *sattaa*, *mennee*, *tullee* jne.) Se on levinnyt ja nopeasti leviämässä ulkopuolelle aikaisemman alueensa, mutta kuitenkin synnyltään suhteellisen nuori, koska se Ruotsin ja Norjan metsäsuomalaismurteesta puuttuu. Vielä kummallisempaa on ollut ns. erikoisgeminaation (*pelltö* t. *pelltō* 'peltoa', *antammā* 'antamaan', jne.) tartuttava voima. Kartoittaessani suomen murteita 30-luvun alkupuolella se oli suhteellisen harvinainen muualla paitsi savon itäisessä ulkoryhmässä, mutta viime aikoina olen ihmeekseni huomannut tuollaisen ääntämisen levinneen myös Kuopion seudulle (*kuopijjon* yms.) ja etelämmäksikin.

Johtopäätös lappiin nähden: Astevaihtelu on saanut alkunsa jostain muinaisesta keskuksesta ja käsittänyt nähtävästi vain muutamia harvoja tapauksia, mutta se on nopeasti tarttunut ja laajentunut jo niihin aikoihin, jolloin lapin eri murteiden puhujilla oli kosketuksia toisiinsa. Tuskinpa siis ovat ollenkaan luotettavia Erkki Itkosen eri yhteyksissä tekemät päätelmät, joiden mukaan kantalappalaista olisi kaikki se, mikä astevaihtelussa nykyisin on lapin murteissa yhteistä. En tahdo kuitenkaan väittää, ettei astevaihtelua olisi voinut syntyä lapin piirissä

eri tahoillakin samanlaisista erikoislappalaisista edellytyksistä.

Mitähän minä lienen »vääristellyt» (Itkonen s. 317) puhuessani Erkki Itkosen käsityksestä, jonka mukaan lappi olisi vain varhaiskansasuomen haarautuma, jossa ei tarvitse odottaa mitään 'protolappalaisia' substraatteja, ja eronnut siitä vasta balttilaiskosketusten jälkeen, jotka ovat alkaneet n. 500 eKr. Eiväthän nuo lapin balttilaiset lainat voi olla sitä ennen saatuja, vaan »vasta näin myöhään», jonka sanon tani Itkonen on leimannut vääristelyksi. Kyllähän lapin kielen alkuperässä on vielä paljon tutkimista, mutta tähänastisista mm. Toivosen edustama käsitys on mielestäni paljon reaalisempi ja järkevämpi kuin Erkki Itkosen. »Muistin virkistykseksi» olisi Itkonen (s. 318) maininnut kai Toivosenkin, jos hänestä tukea olisi saanut.

Ei Äimän Yleisen fonetiikan oppikirjasta (s. 204) löydy mitään vahvistusta Erkki Itkosen »puhetahdille», minkä erehdyksen puolustamiseen nyt esitetään lähes sivun alaviite (s. 319). Äimä määrittelee puhetahdin niinkuin se on määriteltäväkin», tuo vielä esimerkinkin: 'ei — ole| 'aiat — ni|niinkuin oli| 'ennen: siis »huippuäänteestä» eli intensiteettimaksimista toiseen lauseessa, ei tavujen painosuhteesta jossakin erityisessä sanassa, tavallisesti käytetyn merkinnän mukaan ei ole| a-iat| ni|niinkuin oli| ennen. (Pystyviivatkin ovat oikeastaan tarpeettomia.)

»Sidevokaali» on Erkki Itkosen käyttämässä tarkoituksessa (s. 313) käsittääkseni aivan teoreettinen keksintö, »hätäselitys», niinkuin olen sanonut. Jos sellaista monogenetiivimuotoa kuin Itkosen edellyttämä *kalatn yleensäkin on ollut ja siitä tullut *kalaðen, niin voisi ehkä ajatella švaavokaalin syntyä: *kalatn > *kalaten > *kalaðen. (Äimä muuten määrittelee mainitussa oppikirjassaan s. 204 Suomen yleisen švaavokaalin väärin; kyllä esim. savon palakka 'palkka' sisältää samanlaisen täydellisen tavun kuin esim. salakka). Se on kyllä totta, ettei »sidevokaali» ole Erkki Itkosen keksintöä, sitä on suomeenkin nähden so-

vellettu milloin mitenkään. Ei kannata puolustaa.

Mutta kummallisella sitkeydellä, jollen sanoisi jääräpäisyydellä, Erkki Itkonen yhä puolustaa (s. 315) tuota mielestäni aivan pätemätöntä teoriaansa, jonka hän tš e r e m i s s i n avulla aikoinaan kehitti, nimittäin että »takaista» keskikielen e:tä ja i:tä (vrt. suom. *vesa*, vir. *vösa* jne., toisaalta suom. *pesä*, vir. *pesa* jne., suom. *kita* ja *lisa* yms.) ei olisi ollut kanta- tai varhaisuudessa ja josta kirjoittaessaan (ks. minun kirjoitustani s. 303) hän ei tehnyt viittaustakaan siihen, että mokomaa teoriaa on ankarasti vastustettu, ikäänkuin hänen sanansa olisi ainoa ratkaisu. Tutkikoon lukija, jos näkee vaivan arvoiseksi, olenko esittänyt »muunnettua totuutta» (Itkonen s. 315) tästä asiasta puhuessani, ja tutkikoon vaikka foneetikkomme Antti Sovijärvi, onko suomen e:ssä ja i:ssä muuta kuin ehkä pieni kombitorinen vivahdusero — eikä ole harvaan äännettynä sitäkään — esim. sanoissa *vesa* ja *pesä*, *kelkka* ja *pelkkä*, *kerta* ja *kerkeä*, *sika* ja *sikäli*. Kun Itkonen sanoi kuulleensa (Vir. 1945, s. 166) kahdessa tutkimassaan tšeremissin murteessa samantyyppistä eroa, niin en voinut olla (Vir. 1948, s. 122) huudahtamatta: Tarkka on korva pojalla! Ymmärtää sen foneettisen merkinnän ylikuormituksen, mikä vilisee tällaisten tarkkakorvaisten tutkimuksissa. Eri kysymys, minkä verran tällä tavoittelulla on tieteellistä arvoa ja eikö merkinnässä ole paljon tyhjää sotkua. Kokemuksestaan sitä paitsi jokainen kenttätöön tekijä tietää, että samakin kielenopas voi ääntää saman äänteen samassa asemassa eri kerroin vähän eri tavalla selkeästikin ääntäessään. Lisäisin vielä tuohon äskeiseen, että kantasuomen äännehistoria on toki minun erikoisalaani, ei Erkki Itkosen, täysin kunnioittaen hänen laajoja tietojaan etäsukukielistä.

Minun vokaalisointua koskevat eräät mielteeni kuuluvat olevan »subjektiivisyydessään huvittavia» (s. 316). Mitähän subjektiivista siinä on, kun ajattelen — niinkuin ennen Erkki Itkosta on yleensä ajateltu — että vokaalisointu on syntynyt hyvin ymmär-

rettävän progressiivisen assimilaation tietä (vain sen iästä on ollut erimielisyyttä), esim. karkeasti ottaen *hata > suom. *hätä*, ja kysyn, mikä dissimilatorinen mahti sen olisi hävittänyt kielistä, joista vokaalisointu puuttuu? Edellytän kaikkien tietävän, että dissimilaatio on kahden samanlaisen peräkkäin tai läheisissä tavuissa olevan äänteen erilaisuus. Siis jos esim. vir. *hāda* tai liiv. *ādā* olisi syntynyt muodosta *hātā*, niin olisi (kun mahdollinen vieras vaikutus eliminoidaan) siinä tapahtunut tarkoittamani dissimilaatio. Onhan myönnötyt sekin, että Itkonen uskoo vokaalisoinnun voivan »eri syistä» helposti sekä syntyä että hävitä, mutta ei ole mistään kotoisin hänen selityksensä, jonka mukaan kielen alkuperäinen fonologisen rakenteen muuttuminen olisi ollut häviämisen aiheuttajana. Tuossa on esikuvallinen vokaalisointukieli eteläviro (takavokaalisissa sanoissa jopa *ē*), ja kyllä sen fonologinen rakenne on muuttunut ainakin saman verran kuin pohjoisviron, jossa vokaalisointua ei ole.

Olen monissa julkaisuissani ja vielä enemmän julkaisemattomissa pohdinnoissani joutunut havaitsemaan, miten yllättävän paljon tuntemattomiksi jääneitä tekijöitä on otettava huomioon tutkittaessa äänne muutoksia, sanojen syntyä ja merkitysten kehittymistä, vaikkapa vain suhteellisesti hyvin tutkitussa suomessa ja sen lähisukukielistä. Tulin siis, ennen kaikkea kantakieleen teorioitua äänneiden summatonta paljoutta ajatellen (sinnehän on viety mm. joukko liudentuncita konsonantteja, »joita muuten ei ole voitu selittää»), pistäneeksi — vaikka hyvin muistin mitä kurssiluvuissa olim oppinut — kirjoitukseeni pienen epäilyksen: »En puolestani ihmettelisi, vaikka sellainenkin ylen varmana pidetty kahtalaisuus kuin s:än ja š:än olemassa olo kantakielessä vastaisen tutkimuksen valossa kumotuisi.» Tämä on ärsyttänyt aina itsevarman Erkki Itkosen (s. 315) hienovaraiseen päätelmään: »No niin, painomusteen ikuistamana tuokin lause on säilyvä, ja oma mielenkiintonsa sillä lienee ainakin niille tietemme historian kirjoittajille, jotka aikanaan ottavat yksi-

tyyspiirteistä rakennellakseen Lauri Kettusen tutkijankuvaa.»

Kuvansa kustakin, ja johan tästäkin polemiikista jää karakteristiikkaa kummankin portrettiin. Mahtipontisuus ja hirmuinen varmuus panee aina epäilemään, onko mies — varsinkin meidän kysymysmerkkejä vilisevällä alallamme — ehtinyt kypsä tutkijan ikään. Valitan, jos olen tarjonnut huonoa esikuvaa silloin, kun Erkki Itkonen keltanokkana oli katederistani kielentutkimuksen alkeita oppimassa. Enhän tosin silloinkaan luule liiallisella varmuudella puhuneeni edes astevaihtelusta, josta koko koulukunnalta sain kuulla viime vuosiin saakka samantaisia pilkallisia sanoja, arvostelin enemmän sitä *m e t o d i a*, jolla astevaihtelun ikivanhuutta oli yritetty »todistaa». (Erkki Itkonenkaan ei uskalla enää sanoa asiasta »mitään varmaa», tietenkin Paavo Ravilan ja muiden auktoriteettien viimeaikaisten kannottojen vuoksi.) Tässä asiassa tunnun olevan voiton puolella, mutta suomalais-ugrilaisten kielten tutkimusmetodi, varovasti käytettynä kyllä luotettava, ei näy

ottaneen muuttuakseen, ja tuomiot kerettiläisyydestä panevat eteenpäin pyrkiviä, itenäisesti ajattelevia huokaamaan: lisää meille *u s k o a*. »Ei kestä kritiikkiä», huiskautetaan yli olan, sen sijaan omat sanomiset ja tuotteet muka järkähtämättömästi kestävät. Vaara on suuri, että vapaa tutkimus ja vapaa kritiikki tukahdutetaan, kun kirjoitettaessaankaan ei usein tiedä, jääkö tämä pöytälaatikkoon vai päästävätkö julkisuuteen.⁶ Jos ei ole voinut tai viitsinut kirjoittaa noita itseään viisaimpina pitäviä vastaan, niin nämä helposti leimaavat omat teoriansa »yleisesti hyväksytyiksi», tai jos vastaanakin on kirjoitettu, niin siitä saatetaan kauniissa tarkoituksessa »hienotunteisesti» olla mainitsematta.

Terveellistähän polemiikki on tieteessä, kuten jo alussa mainitsin, ja joskus kiusallinen velvollisuus. Yllä käsitellystä aiheesta en aio sitä jatkaa, jollei siihen »haasteta» ja vastaaminen näytä välttämättömältä. Paras vastaukseni on aina ollut jatkuva työ tieteeni alalla.

LAURI KETTUNEN

⁶ Yhden esimerkin mainitakseni: tarjosin joku vuosi sitten lyhyttä tutkielmaani *riihi* sanan kiistanalaisesta alkuperästä Suomalais-ugrilaisen seuran julkaisuihin. Professori Erkki Itkonen lykkäsi sen takaisin; en ollut kuulema onnistunut asiaa »todistamaan». (Kirjoitus julkaistiin sitten Göttingenissä *Ural-altaische Jahrbücher*issä 1956, s. 193.—) Semantiikka, johon tämä tutkielma pohjaltaan kuuluu, on tosin meillä vähän tutkittu tieteenhaara, minkä vuoksi suorastaan »semanttista värisokeutta» on muuten hyvienkin tutkijoiden silmissä. Parhaiten sen on kokenut Lauri Hakulinen, joka esittäessään väitöskirjansa tuloksia Virittäjässä julkaisemassaan kirjoitussarjassa (1941, 1942), pani motoksi: »*Meill' on hanki ja jää, meill' on halla ja yö . . .*» Kyllä tämä motto pätee monessa suhteessa yleisemminkin, ajateltaessa sitä kylmyyttä, jossa kielentutkija usein joutuu värjötteleämään, jollei lämpimikseen tee työtä vaikkapa tieteenä ulkopuolella.

Toimittajan huomautus: Väärinkäsityksen välttämiseksi saanen tässä todeta, että mainittu mottoni Virittäjässä 1941 s. 157 ei ollut ensinkään tarkoitettu miksiäkään kuvaannolliseksi, esim. tutkimuspoliittisiin oloihimme kohdistuvaksi vihjaukseksi — se viittasi kirjaimellisesti pelkästään itämerensuomalaisten asuma-alueen meteorologisiin luonnonsuhteisiin, joiden eräät vaikutukset kielenkäyttöön olivat käsiteltävinäni. L. H.